

2014

Oerbeeld van de stad

In Venetië doet zich een hoogst wonderlijke vermenging van droombeeld en werkelijkheid voor. Onder de oppervlakte, achter de nevel in de schemering, menen liefhebbende bezoekers de schim te zien van het mythische Venetië. Het gevoel deze stad al een beetje te kennen – ook al kom je er voor het eerst. Een ode aan het oerbeeld van de stad. **Jubileumartikel 2002.**

18

Thuiskomen na een lange reis

“Hoe meer je je bewust bent van je eigen vergankelijkheid – van het feit dat dit leven maar even duurt – des te intenser je leeft,” zal Yoyo van der Kooi helemaal aan het eind van het interview zeggen. “Nú dus eruit halen wat er in zit. Nú doen wat je het leukste vindt.” Een gesprek over leven en dood met een beeldend kunstenaar die een methode (*Flowering*) ontwikkelde om anderen te helpen van het leven te genieten.

42 Overweldigende kleurervaring

Kunstdocente Wil Uitgeest: “Ik word enthousiast van kunst die rammelt aan ons gevoel dat we de wereld wel zo ongeveer in onze zak hebben, en dat er niks nieuws onder de zon is... Dergelijke kunstwerken boeien me en ik word er blij van, omdat ze het gevoel in me oproepen dat achter elke hoek van de straat een nieuwe wereld te ontdekken is. Een bron van verwondering, verrassing, kwetsbaarheid en openheid.”

De lichtkunst van James Turrell

en verder

- 14 Frans Olofsen kijkt in een confronterende spiegel
- 16 Marjet Maks over de romantiek van de emigratie
- 29 Ingmar Bergmans *Toverfluit*
- 30 Jubileumartikel: Geheim van de blauwe bloem – VA 1-2003
- 34 Jubileumartikel: Liefde voor Thee – VA 2-2008
- 38 Jubileumartikel: Kunst & bewustzijn – VA 2-1999
- 46 H.C. Moolenburgh redt een kauwtje

“Hoe meer je je bewust bent van je eigen vergankelijkheid – van het feit dat dit leven maar even duurt – des te intenser je leeft,” zal ze helemaal aan het eind van het interview zeggen. “Nù eruit halen wat er in zit. Nù doen wat je het leukste vindt.” Een ontmoeting met Yoyo van der Kooi – een beeldend kunstenaar die haar eigen methode (*Flowering*) ontwikkelde om anderen te helpen van het leven te genieten.

Een lange boeiende reis

In haar woonplaats Arnhem zijn van haar diverse muurschilderingen te vinden. Yoyo van der Kooi (70) is beeldend kunstenaar en oprichtster van de School voor Levenskunst. Begin jaren tachtig won ze tijdens een tentoonstelling in Brussel met haar schilderij ‘Contact met jezelf’ de eerste prijs voor Europese schilderkunst.

We hebben afgesproken haar jongste muurschildering te bekijken, een troostrijk vierseizoenenland-schap in de voormalige St. Janskerk in Arnhem, nu een memorarium, een overdekte urnenbewaarpplaats en gedenkplek. Heel toevallig doen we dat op 11 september en onze gesprekken gaan die dag als vanzelf over de dood. Na het bezoek aan de kerk en het bekijken van de muurschildering zetten we het gesprek voort bij haar thuis. En we besluiten er een videogesprek van te maken.

Eerst zoeken we een passend plekje op. Yoyo schuift zodanig met het meubilair dat we op een gegeven moment de dichte keukendeur als achtergrond blijken te hebben. Ze zingt: “Doors opening, doors closing - Doors I am opening; doors I am closing - All is save, there’s only change.” Een mooie opmaat voor het gesprek.

Deur

Is de dood een dichte deur of alleen maar een verandering? vraag ik.

“Het is zelfs de vraag of de dood überhaupt wel bestaat. Subjectief gezien dan. Subjectief maakt niemand de dood van zichzelf immers mee. Iemand die dood gaat, is vlak voor zijn dood nog in leven. Daarna zijn er twee mogelijkheden, afhankelijk van waar je in gelooft. Ofwel, er is niets meer; ofwel er is nog wel iets. Als er niets meer is, maak je je eigen dood dus niet mee – want er is niets meer, dus ook geen bewustzijn of ervaringen. En als er na de dood nog wel iets is, bestaat de dood ook niet – want dan is er geen einde. Dan zie je je lichaam liggen, wat betekent dat jij zelf niet dood kunt zijn.”

Sommige mensen zeggen dat de dood net zoiets is als slapen.

“Dat zei Hamlet ook, het deed hem zelfs aarzelen zichzelf van kant te maken. Want – zoals Hamlet zegt in Shakespeare’s gelijknamige toneelstuk – als de dood niets anders is dan een lange slaap, weet je niet wat voor vreselijke dromen je nog te wachten staan.

“Hamlet zegt: ‘For in that sleep of death what dreams may come - when we have shuffled off this mortal coil - must give us pause.’ In vertaling: ‘Sterven; slapen: misschien wel dromen. Ah, daar zit ’m de kneep. Want welke dromen zullen nog volgen in die dodenslaap – als we dit aardse voertuig hebben afgeworpen? Die twijfel doet ons aarzelen.’”

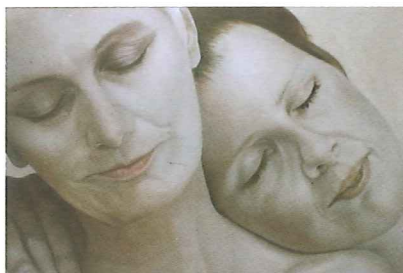
In mijn eigen dromen komen af en toe overledenen voor, ik heb hele reizen gemaakt met geliefden die reeds waren overgegaan...

“Ja, de dood blijft een mysterie. We kunnen er van alles over vinden en bedenken en geloven, maar we weten het gewoon niet, we zullen het zien... Of niet.”

Nachtmerries

Even later in het gesprek associeert ze: “Ik heb al heel lang geen nachtmerries meer. Maar er is een tijd geweest dat ik terugkerende dromen had waarin ik achterna gezeten werd door een vuurspuwend monster. Badend in het zweet werd ik dan wakker. In die tijd volgde ik cursussen op de School voor Intuïtie-ontwikkeling. Janneke Schriek, die de bijeenkomsten mede begeleidde, zei: ‘Kijk eens of je je de volgende keer in je droom kunt realiseren dat je droomt en of je je dan in die droom om kunt keren – in plaats van weg te rennen.’”

“Een tijdje later kwam de droom inderdaad terug, met weer dat vreselijke monster, vlak achter me, dat me ging verscheuren. Ik herinnerde me het advies, keerde me om en keek in een ongelooflijke muil vol vuur. Ik weet nog dat ik stilstond en zei: ‘Niet-twee! Eén!’. En pfffft, het hele monster was weg en is ook nooit meer teruggekomen.”

© schilderijen: Yoyo van der Kooi

‘Ik ben er altijd al geweest. En ik zal er ook altijd zijn. Dat wist ik toen zo zeker!’

Niet twee, één – het klinkt als een raadsel.

“Ik heb daar ook over nagedacht... Wat bedoelde ik dan? Wat ik me pas later realiseerde, is dat het ‘niet-twee – één!’ verwijst naar de illusie van de dualiteit: ik en het monster. Maar... ‘ik’ en het ‘monster’ zijn niet ‘twee’, ze zijn ‘één’ – twee kanten van dezelfde medaille. Op het moment dat ik dat herkende, werd de projectie teruggenomen en verdween het beeld. Later gevolgd door de ontdekking dat ik inderdaad een vuurspuwend monster in me heb...”

Via een aantal verwante onderwerpen belandt het gesprek even later bij een gedicht over een ander monster, de gifgroene slang van de jaloezie, dat Yoyo ooit tijdens een performance voordroeg.

*‘Jaloezie, jij groen venijn
Wat heb je me verteerd...
Bezitten wou ik, hebben, houden
Denkend dat het liefde was
Die doodsangst om alleen te zijn.’*

Nu zegt ze: “De grote uitdaging is eigenlijk steeds om zowel de positieve als de negatieve aspecten van het leven in jezelf te erkennen.” En dan: “Om weer terug te komen op de dood... ik denk trouwens niet dat de dood iets is wat alleen maar gebeurt als ons lichaam sterft. Doodgaan is het ultieme loslaten.

“In die zin is de dood voortdurend in ons leven aanwezig – elke keer als we iets loslaten, als iets voorbij is; als we een vriend gedag zeggen, als we afscheid nemen, als we verhuizen of gaan slapen. Een voortdurend loslaten en weer opnieuw geboren worden.”

Zolang als je leeft?

“Ja, zolang je leeft. En misschien ook wel als we doodgaan. Misschien is ook dat wel een soort ‘loslaten’, gevolgd door een opnieuw geboren worden in een andere dimensie.”

Vier seizoenen

We kwamen op het onderwerp ‘dood’ omdat je een muurschildering hebt gemaakt in de St. Janskerk in Arnhem, een kerk die tegenwoordig ingericht is als herdenkingsplek, een memorarium, waar mensen de as van hun overleden dierbaren kunnen plaatsen. Op de muurschildering heb je de vier seizoenen uitgebeeld.

“De vier seizoenen zijn een symbool voor het vergankelijke. Alles verandert, alles verloopt. In de herfst vallen de bladeren van de bomen. In de herfst gaan ook veel mensen dood. Op de een of andere manier

is het dan kennelijk gemakkelijker om los te laten. Dan komt de winter – maar als je goed kijkt, zitten de knoppen van het voorjaar er dan al weer aan, ook al zijn de bomen nog helemaal kaal. Het beeld van de vier seizoenen is een mooi symbool van leven en dood – van vergankelijkheid en nieuw begin.

“Heel speciaal heb ik het trouwens gevonden om zo lang op zo’n gedenkplek te werken, om al die tijd in je eentje in de stilte omringd te zijn door de as in die urnen... ‘Stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeren.’

“Anderhalf jaar waarin ik voortdurend herinnerd werd aan de tijdelijkheid van alles wat materie is. Want in de dood kun je echt niks meenemen – of het nu bezittingen zijn, roem of aanzien, of wat dan ook.

“Ik herinner me dat ik een jaar of twaalf, dertien was, de leeftijd dat een kind net op de middelbare school komt, toen ik iemand hoorde zeggen dat we allemaal doodgaan. Ik antwoordde meteen: ‘Hoe kom je daar nou bij, we gaan helemaal niet dood.’ De ander zei: ‘Jawel hoor, we gaan allemaal dood, er is een tijd geweest dat we er niet waren en er komt een tijd dat we er niet meer zijn.’ Ik zei: ‘Dat is echt onzin. Ik ben er altijd al geweest. En ik zal er ook altijd zijn.’ Dat wist ik zo zeker! Dat is me altijd bijgebleven – hoe vanzelfsprekend dat was.”

De Nederlandse rapformatie Jeugd van Tegenwoordig zingt: ‘Dan ben ik alsnog, in de lucht als sterrenstof.’

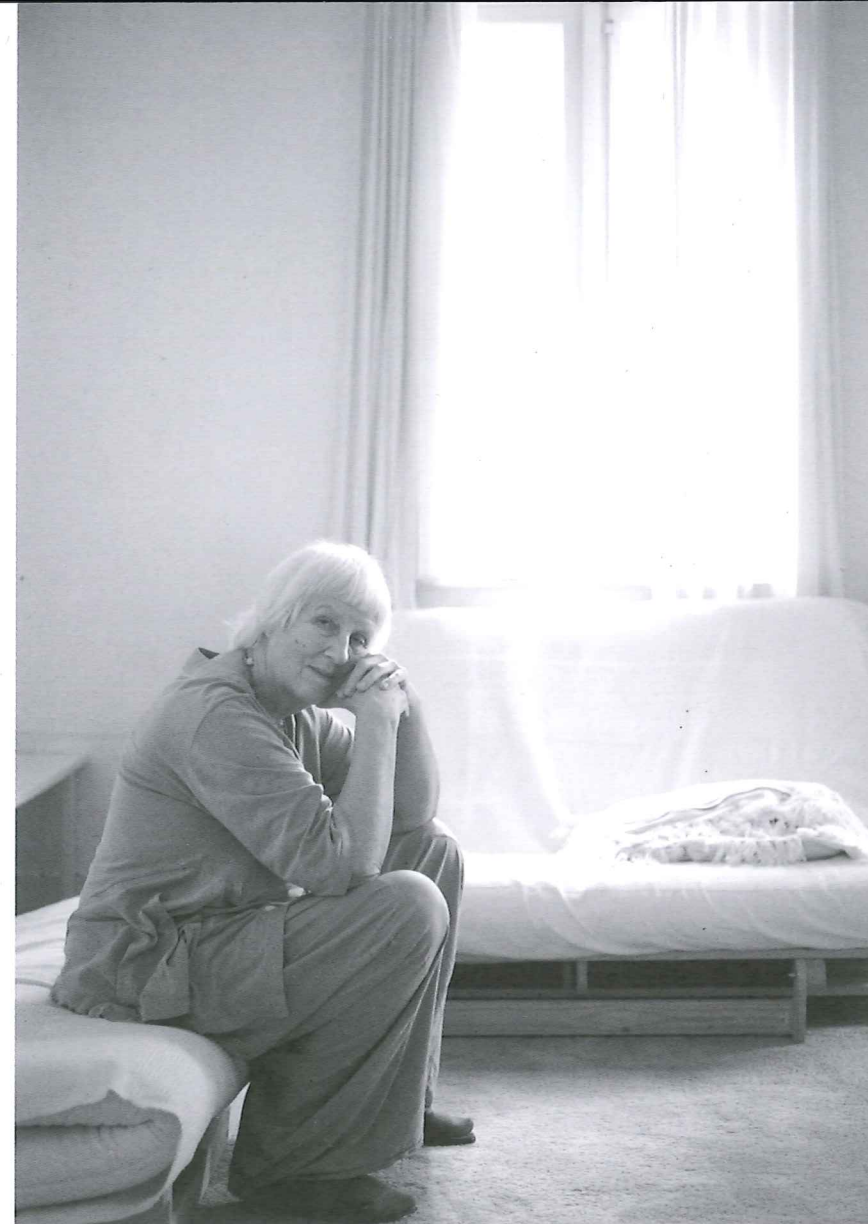
“Ja, het is zo wonderlijk – zomaar in een lichaam te kunnen komen en dan al die avonturen te mogen meemaken – al die belevenissen.”

Glas water

Als je terugkijkt op die belevenissen, wordt het dan steeds wonderlijker of juist steeds gewoner?

“Voor mij is het toch vooral de verwondering die groeit. Alsof ik heel veel dingen voor het eerst echt zie. Dat heeft er, denk ik, ook mee te maken dat ik veel meer dan vroeger in het moment leef. En daardoor ook meer in verbinding ben met alles wat ik zie – of jij dat nou bent, of dat glas water voor me op tafel of die bloem.

“Als je echt kijkt, is alles zo wonderbaarlijk. Als je bedenkt hoe de hele schepping eruitziet, hoe het allemaal draait en met elkaar verbonden is – het is gewoon niet te bevatten. De wetenschap mag dan uitzoeken hoe alles in elkaar zit, en dan vinden onderzoekers zichzelf al hele knappe koppen. Maar het feit blijft dat het er allemaal al was voordat het onderzoek begon – zonder hulp van computers of zelfs maar telramen.”

De ingenieuze vorm van een roos, de kleinste veertjes van een vogel die allemaal hun functie hebben?

“Ja, en dan kijk je naar je eigen hand, je lichaam – al die aderen. Het feit dat dit lichaam helemaal vanzelf functioneert – dat het hart gewoon maar blijft pompen en dat de adem gewoon maar doorgaat, ook als je slaapt. En dat we daar niets voor hoeven te doen, het gebeurt.”

Yoyo begint aan een volgende zin, maar onderbreekt zichzelf als ze buiten een prachtige regenboog gewaar wordt. “Nou moet je even hier komen staan, het is gewoon te mooi.” Even later glunderend:

“Ook al weer zo’n wonder. Voor zo’n regenboog bestaat natuurlijk een wetenschappelijke verklaring, maar tegelijkertijd blijft het een wonder. Als je naar het firmament kijkt... hoe groot het allemaal is, terwijl wij maar zo’n minuscuul stofje zijn... En toch wanen we ons het centrum van het heelal...”

Achtien uur ruis

Ik zag vorige week een documentaire over de allereerste ruimtereis naar de maan. Eén van de astronauten toen kwam op het idee om de camera nu eens niet op de maan te richten, maar om te draaien naar de aarde. Dat was dus de allereerste keer dat wij als aardebewoners de aarde zagen vanuit de ruimte...

“Ja, een grote blauwe toverbal... Vorig jaar was ik

‘Het beeld van de vier seizoenen is zo’n mooi symbool van vergankelijkheid en nieuw begin’

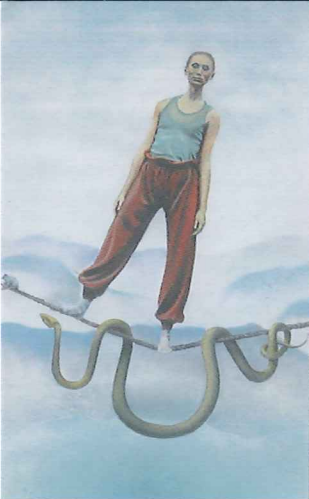

in Toscane, Pisa, bij een tentoonstelling over het universum. Heel indrukwekkend om de afmetingen van de verschillende planeten in ons zonnestelsel uitgebeeld te zien. Dan blijkt de aarde zo’n klein erwtje te zijn in vergelijking tot planeten als Saturnus en Jupiter. En op dat kleine erwtje spelen zich dus al onze drama’s en avonturen af. Al die dingen die wij zo verschrikkelijk belangrijk vinden – omdat het ons leven is.

“Tets dergelijks realiseer ik me ook als ik kijk naar foto’s van graancirkels – formaties die spontaan in het koren verschijnen. Zo gigantisch, zo groot en van zo’n adembenemende schoonheid dat ik er spontaan van in ontroering schiet. Voor mij zijn die graancirkels even zovele handreikingen om ons er aan te herinneren dat er andere dimensies zijn, andere gradaties van intelligentie en liefde. Ik denk dat we zoveel moeite met dat idee hebben, omdat we zo graag in de illusie leven dat wij als mens de hoogste vorm van leven zijn.”

We hebben allebei de film ‘Contact’ gezien, een sciencefictionfilm uit 1997, gebaseerd op het boek van Carl Sagan, met Jodie Foster in de rol van astronoom Eleanor Arroway die een reis maakt door ruimte en dimensies, waarbij open wordt gehouden of ze de reis nu wel of niet echt heeft gemaakt.

“Ja, ze kan niet bewijzen dat ze echt weg is geweest, omdat haar ingesproken boodschappen niet zijn geregistreerd. Op de band staat alleen ruis.”

‘Goed is, denk ik, om je steeds af te vragen of je datgene doet wat je het liefste doet’

Zelf denkt ze achttien uur weg te zijn geweest, maar omstanders zien haar capsule in luttele seconden naar beneden vallen. Maar op de band met ruis staat wel achttien uur ruis.
“Ik vond het erg leuk zoals ze die rol speelde – van een sceptische wetenschapper met een vriend die wél openstaat voor het wonder, het ongeziene.”

Aan het einde van de film leidt Eleanor een groep kinderen rond, waarbij een van de kinderen aan haar vraagt of er ook leven buiten de aarde is. Ze antwoordt: ‘Ik zal jullie één ding over het universum vertellen. Het universum is een heel erg grote plek. Het is groter dan waar wie dan ook over dromen kan. Dus als wij de enigen zijn... lijkt dat enorm zonde van de ruimte, of niet?’

“Ik ben niet gelovig opgevoed. Mijn moeder zei: ‘Ik weet niet of er een God is, je mag het voor jezelf uitzoeken.’ Een tijd lang was ik heel erg jaloers op mensen die wel ergens in konden geloven. Ik kon dat niet.

“Uiteindelijk kwam ik uit bij de conclusie dat we op een bepaalde manier zowel schepping als schepper zijn. Bijzonder om je te realiseren dat we zonder de ultieme intelligentie die ons draaiende houdt en adem geeft, nog geen pink kunnen verroeren, nog geen gedachte hebben.”

Is er zo’n intelligentie? Of is dat het leven zelf?

“Wij zijn dat! Wij zijn die intelligentie. Of liever gezegd: wij zijn daar afsplitsingen van. Dat is juist die grappige paradox. Het is niet iets buiten ons. Het is voortdurend in ons...”

“Soms als ik adem, heb ik de gewaarwording dat het perspectief draait. Dan ervaar ik mezelf niet als Yoyo in een lichaam dat ademt, maar is het alsof ik die adem ben die door dit lichaam ingezogen en weer uitgeblazen wordt – die zich in dit lichaam duwt en er weer uitgeduwd wordt. Als ik me in die adem verplaats, ben ik de adem die door alle wezens wordt ingeademd en weer wordt uitgedemd.”

Zijn wij dit lichaam, is dan de vraag.

“Nou, we identificeren ons met dit leven en beleven allerlei avonturen, met de bijbehorende gevoelens en gedachten... Maar zijn we dit lichaam? Als we goed opletten, kunnen we onze eigen gevoelens en gedachten zien. Je kunt waarnemen dat je dit of dat zit te denken, je kunt een idee zien opkomen. Maar dat betekent meteen ook dat je die gedachten dus niet kunt zijn. Wat je kunt zien, kun je eenvoudig nooit zijn. Heel simpel! Ik kan mijn lichaam zien, dus kan ik het lichaam niet zijn.”

Je kunt het voelen.

“Ja, maar ook die gevoelens kunnen we waarnemen. Ik kan zien dat ik nu boos ben, of dat ik nu onzeker ben. Wie is dan die ‘ik’ die boos of onzeker is? De kwaadheid die je kunt zien, kun je niet zijn.”

Dan blijft er niet zoveel over hè?

“Jawel – datgene wat zich daar van bewust is, datgene wat het allemaal ziet. Bewust zijn.”

De een zegt dat de ziel buiten je hoofd zit, de ander dat...

“Dat zijn leuke ideeën. Maar alles wat je kunt opschrijven, waar je een interpretatie over kunt hebben, alles wat je kunt benoemen, is in feite een object van onze waarneming. Een concept. Maar datgene wat we zijn, wat kan zien, ligt achter die concepten – ligt net achter de projector, en is dus eigenlijk niet te benoemen en niet te vangen.”

En is dus eigenlijk ook niet dood te krijgen?

“Nee, in dat opzicht zijn we ‘eeuwig’. Niet eeuwig in de zin dat we dit lichaam kunnen meenemen naar de andere kant. Of dat we eigenschappen mee kunnen nemen. Dat hoeft helemaal niet zo te zijn. Het kan zijn dat onze individualiteit, onze persoonlijkheid verdwijnt met de dood van het lichaam.”

Nieuwsgierig

Stel dat er echt iets onvergankelijks is – dat van tijd tot tijd toch weer een nieuw lichaam krijgt?

“Nou, dat onvergankelijke waar we het over hebben – en waar je het eigenlijk niet over kunt hebben omdat je het niet kunt benoemen – is zeker iets wat voortdurend vormen baart: rotsen, sterrenstelsels, watervallen, miertjes, microben, terroristen, contra-terroristen en politici, noem maar op – het gaat maar door. Alsof die ultieme intelligentie, die levenskracht, een onverzadigbare nieuwsgierigheid heeft naar zichzelf en zichzelf blijft uitstorten in de meest uiteenlopende vormen, en zo steeds meer aspecten van zichzelf leert kennen.”

Een soort inktvis met ontelbare armen.

“Een ongelooflijke veelheid van de meest creatieve en ludieke en onvoorstelbare levensvormen – waar wij als geïdentificeerd persoontje vervolgens deel aan hebben en in mee mogen spelen.

“Je zou kunnen zeggen dat de planeet aarde een soort bioscoop is. We kopen een bioscoopkaartje en dan stappen we in die film of in dat toneelstuk. En je

‘... alsof het onvergankelijke zichzelf blijft uitstorten in de meest uiteenlopende vormen...’

wilt die film dan zodanig beleven dat het lijkt alsof die echt is. Je denkt niet: ‘Het is maar een doek, het zijn maar beelden, het is niet echt.’ Nee, daar koop je geen kaartje voor. We willen onszelf verliezen in het filmverhaal. Op dezelfde manier verliezen wij ons in het verhaal van ons persoonlijke leven.

“Godfried Bomans heeft er eens een gedichtje over gemaakt: ‘God zat zich aan het vensterglas ontiég’lijk te vervelen – ik wou dat ik twee hondjes was, dan kon ik samen spelen.’ En dus telt de wereld, zou je kunnen zeggen, twee hondjes en 200 miljard mensjes en dingen die allemaal met elkaar kunnen spelen. Op dit moment ben jij misschien de politieagent en ik de dief... of omgekeerd. Lichamen komen en gaan, om op de meest wonderlijke manieren aan hun eind te komen.”

Durf je met zekerheid te zeggen dat je niet bang bent voor de dood?

“Nee, dat durf ik zeker niet te zeggen. Ik ben soms bang voor de dood. Momenten waarop ik zodanig geïdentificeerd ben met dit lichaam dat ik doodsangst voel. Dan wil ik nog helemaal niet dood. Daar heb ik dan helemaal nog geen zin in. Ik ben nog niet klaar, ik wil nog dit en nog dat...”

En wat doen we met die angst?

“Een goede manier is, denk ik, om je steeds af te vragen: ‘Doe ik datgene wat ik het liefste doe?’ Vaak

doen we dat niet! We stellen uit. We moeten eerst nog dit of dat regelen. Eerst nog dat diploma halen, eerst nog zorgen dat je partner anders in elkaar komt te zitten.

“Het geluk of de bevrediging of de voldoening schuiven we voor ons uit. En dan komt het bericht dat je kanker hebt en binnenkort doodgaat. ‘Maar ik heb nog niet gedaan wat ik wou.’ Alles in je komt in verzet: ‘Maar ik wil nog niet dood.’

“Ik denk dat als je echt volledig leeft, en je leven steeds herijkt, en datgene doet waarvan je voelt dat je het moet doen, je het leven aan het eind met een zucht van voldoening kunt loslaten. En dat het einde dan een prachtig gebeuren is. Een thuiskomen na een lange, boeiende reis die je hebt gemaakt – waarvan je even mag gaan uitrusten.”

Interview: Marja Oosterman - Tekst: Marja Oosterman / Bart Hommersen

Er bestaat een videoversie van dit interview die nog iets uitgebreider is. Video aanklikbaar via: vruchtbareaarde.nl.